

Postimehes 1920 ilmunud Johannes Kirkmanni (Tiflisi Eesti rahva nõukogu esimees) informatiivne ja ülevaatlik artikkel 1917.–1920. aasta sündmuste arengust Taga-Kaukaasias (Musta mere rannikul), samuti Kaukaasia eestlaste tollaegsest tegevusest.

Taga-Kaukaasia. Gruusia eestlased. Abhaasia eestlased. Aserbaidžaaani eestlased. Thbilisi. Bakuu. Suhumi. Gagra. Salme. Sulevi. Jermolovka. Punase Lageda (Estosadok). Alam-Linda. Ülem-Linda. Estonia. Neudorf. Uus-Estonia. Batumi. Veebruarirevolutsioon. Asunduste nõukogu Suhumis. Tiflisi Eesti täidesaatev komitee. Eesti sõjameeste liit. Tiflisi Eesti rahva nõukogu. Bakuu Eesti rahva nõukogu. Eestlaste suhted Gruusia valitsusega. Tartu rahu ja reaktsioonid sellele Kaukaasias. Johannes Kirkmann. Arnold Havist. Julius Rosenfeldt. Preili Kuik. R. Poola. Neudorf. Leitnant A. Juht. Kapten Summer. Lukk. Tiido. Pohlberg. Insener O. Blumberg. Robert Puur. Denikini okupatsioon Taga-Kaukaasias. Lahing Salme küla juures. Inglaste sekkumine, rüüstamine Salme külas. Kindral Bogajevski rüüstetegevus. Talupoegade võim Taga-Kaukaasias. Taga-Kaukaasia eesti külade uus rüüstamine. Enamlaste võim.

Digiteeris Andres Aule, kirjaviis muutmata.

Postimees (nr. 180), 14. juuli 1920, lk. 2

Mõnda Taga-Kaukaasia eestlaste elust.

J. Kirkmann.

Eestist lahus.

Juba kolmat aastat puudub meil igasugune ühendus Eesti ja Taga-Kaukaasia vahel. Pole siis ime, et Eestis väga vähe, kui peaaegu mitte midagi, siinsetest oludest ei teata. Niisama ei teata Kaukaasias Eesti praegusest seisukorrast midagi. Niisugune isoleeritud seisukord kauem enam kesta ei või, sest praegusel ajal on juba võimalusi olemas Eesti ja Taga-Kaukaasia, iseäranis Gruusia, vahel ühendust luua, tähele pannes, et Taga-Kaukaasias veel hea hulk eestlasi elab, kelle silmad igatsuses kodumaa poole waatawad.

Elu-olu Taga-Kaukaasias.

Nagu teada, elas juba enne Euroopa sõja algust Taga-Kaukaasias hulk eestlasi asunikudena ja riigiametnikkudena, niisama ka erateenistuses olles.

Musta mere rannamaal, Sotsi kreisis, asusid Salme-Sulewi, Ermolewna ja Punase-Lageda Eesti asundused, kes heal majanduslises ja hariduslises järjel seisid. Suhumi ringkonnas oliwad Alam- ja Ülem-Linda, Estonia ja Neudorfi asundused, Karsi maakonnas Uue-Estonia asundus. Peale selle elas eestlasi rohkesti Tifliisis ja Bakuus ning üksikute perekondadena üle terve Taga-Kaukaasia.

Sõja ajal kogus kodumaalt mitmesugustel põhjustel siia veel palju eestlasi sõjapõgenejate ja sõdurite näol juure.

Raskete poliitiliste tingimiste peale vaatamata, isewalitsuse surwe all, töötasid ülemaltähendatud eestlaste keskel mitmesugused Eesti seltsid ja asutused, mille ümber laialipillatud eestlased endid koondasid.

1917. a. rewolutsioon

tõi siin suure pöörde, kus kõik kütked, mis Wene rahwaid wägiwaldselt suure Wenemaa külge sidusid, katkesid ja wiimastele wõimalus awanes laiemale poliitilisele ja rahwuslisele tegewusele asuda, oma edaspidist saatust ise oma tahtmise järele seades. Tõusid mitmesugused poliitilised ja rahwuslised organisatsioonid elule.

Selles asjus ei ole ka Taga-Kaukaasia eestlased teistest rahwastest maha jäänud, waid algusest peale kuni seniajani ikka ajaga on püüdnud ühes sammuda, kodumaa ja kohaliku poliitikaelu arenemist terawalt tähele pannes ja selle järele ka oma tegewust koha peal seades. Eesti lippu on püütud wõõrsil kõrgel hoida.

Asunduste nõukogu.

Eesti asundused organiseerisid endid asunduste nõukogu ümber, mis Suhumi linnas asub ja Lõuna-Wenemaa Eesti asunikude kongressil kinnitatud sai. Tifliisis, kui Kaukaasia poliitika ja kultuuri elu keskkohas, algas 17. webruaril 1918. a. Tifliisi Eesti täidesaatew komitee oma tegewust, mille kõrwale weel Eesti sõjameeste liit elule tõusis. Täidesaatew komitee sai ajajooksul kõigi teiste Eesti organisatsioonide keskkohaks ja tema ülesandeks oli T.-Kaukaasias elawate eestlaste huwisid kohalikkude wõimude kui ka wäljamaa esituste ees kaitseda. Komitee suuremaks tööks jäi

eestlasi aidata kodumaale toimetada.

Selles asjas pidas komitee esiteks läbirääkimisi Rootsi missiooniga ja pärast Saksa saadiku krahw Schulenburgiga, kelle abil mitu gruppi eestlasi sai kodumaale toimetatud.

Et ärasõitnud eestlastega ka komitee liikmed suuremalt osalt Tifliisist lahkusid, siis pidi komitee kas ennast uuendama wõi oma tegewuse lõpetama. Et uuendamisest asja ei saadud, siis lõpetas komitee 14. detsembril 1918. a. oma tegewuse. Umbes selsamal ajal lõpetas ka Eesti sõjameeste liit oma tegewuse.

Üleüldisel eestlaste koosolekul 22. detsembril 1918. a. tehti otsuseks uut täidesaatewat komiteed enam mitte walida, waid uus asutus elule kutsuda, nimelt

Tifliisi Eesti Rahwa Nõukogu,

kes eestlaste esituse siin ajutiselt oma peale wõtaks.

Gruusia walitsusega peetud läbirääkimiste tagajärjel ja wiimase soowitusel hakkas rahwa nõukogu ennast Eesti esituseks Gruusia walitsuse juures nimetama, mis ka Gruusia walitsuse poolt kui ajutine Eesti esitus registreeritud sai seniks, kuni kodumaa walitsuse käest selleks näpunäiteid saab ehk kui sealt diplomaatiline esitaja peaks saadetama. Sarnane nimetus oli tarwilik, et nõukogu wälja astumistel teiste rahwaste esitajate ees rohkem mõju oleks.

Eesti Wabariigi nimel ei ole nõukogu kunagi ülesastunud ega mingisugustesse poliitilistesse läbirääkimistesse, millel riikline tähendus võiks olla, ennast seganud, sest selleks puudub temal volitus. Ta on ainult siin elavate eestlaste esituseks olnud.

Nõukogusse waliti: esimeheks leitn. A. Juht, Tifliisi I. lipnikkude kooli õpetaja, liikmeteks: tehniker J. Rosenfeldt, kapten Summer, majaomanik H. Lukk; kandidaatideks [K?]. Tiido ja [R?]. Pohlberg.

Nõukogule anti Gruusia walitsuse poolt ruumid, kus ta weel praegugi asub.

Et eestlaste saatus Taga-Kaukaasia kommissariaadi lagunemisel ja kolme uue riigi Gruusia, Armeenia ja Aserbeidshani tekkimisel päew päewalt ikka raskemaks muutus, koha saamine natsionaliseerimise tagajärjel peaaegu võimataks sai, kodumaale sõitmine aga muutunud poliitiliste olude tõttu ja raha puudusel suuremal osal võimata oli, hakkas nõukogu Inglise ülemkomandoga, kes sakslasi siin wahetas, eestlaste kodumaale toimetamise pärast läbirääkimisi pidama. Neil läbirääkimistel oli wähe tagajärgi, sest inglastel tuli oma sõjawäge demobiliseerida ja Kaukaasiast ära wedama hakata. Kord lubati 40 eestlast ära wiia, kuid lõpuks jäi see lubadus täitmata.

Wahe ajal olid nõukogust mõned liikmed lahkunud (Juht, Summer), sellepärast tuli nõukogu uuendada.

Üleüldisel eestlaste koosolekul 22. sept. 1919. a. waliti nõukogusse: esimeheks Johannes Kirkmann, Kullamaalt pärit, endine kooliõpetaja kodumaal ja Kaukaasias, pärast Batumi kindluse suurtükiwäe ohwitser, liikmeks Arnold Hawist, Wõrumaalt, Wana-Antslast pärit, Eesti ärimees. Teised liikmed jäid endiseks. Nõukogu tegewus sai parema järje peale seatud, asjaajamine ja raamatuid said korralikumalt sisse seatud. Esiteks andis nõukogu eestlastele isikutunnistused wälja, et nad eestlased on, pärastpoole passiraamatud Eesti, Wene ja Prantsuse keeles. Seda oli tingimata waja, sest muidu tuli eestlastel tihti mitmesuguste sekelduste all kannatada, süütult wangis istuda ja Gruusia sõjawäes teenida. Niisama taheti kõiki Gruusiast wälja ajada, kellel siin alalist elukohta ega teenistust ei olnud ja kes Gruusia alamateks ei olnud astunud. Nõukogu eestkostmisel jäid eestlased, kellel sellekohased passid ette olid näidata, puutumata, niisama ka sõjawäkke wõtmata. Gruusia walitsus on meile alati lahkesti wastu tulnud ja abiks olnud.

Loodame, et ka Gruusia kodanikkudele Eestis samasugune wastutulek osaks saab. 1. weebruaril 1920. a. andis nõukogu üleüldisel eestlaste koosolekul oma tegewusest aru ja pani ette uut nõukogu walida. Sellel koosolekul waliti nõukogusse, järgmised isikud, kes ka praegu Eesti esituses on: esimeheks Joh. Kirkmann, end., liikmeteks A. Hawist, endine, Julius Rosenfeldt, endine, neuu L. Kuik, R. Poola ja E. Neudorf (uued).

Hiljuti nimetas nõukogu oma usaldusmeheks Batumi linna insener O. Blumbergi. Bakuu linnas tõusis ka Tifliisi nõukogu toetusel

Bakuu Eesti Rahwa Nõukogu

elule Aserbeidshani walitsuse juures. Nõukogu eesotsas on Robert Puur, naftatööstuse omanik. Suhumis, nagu nimetatud, töötab asunduste nõukogu. Kõigi nende organisatsioonide wahel on Tifliisi E. R. Nõukogu kindla ühenduse loonud ja wiimased tunnistawad Tifliisi nõukogu oma peaks ja T.-Kaukaasia eestlaste esituseks. Suhum on Gruusia riigi autonoomse osa,

Abhaasia, pealinn, kus oma maapäew on, millest ka eestlaste poolt 2 saadikut osa wõtab. Eesti asunikkuude huwisid on siamaale ikka tähele pandud ja pole nende kooli ega muusse kultuurielusse kohalikud wõimud endid seganud.

Postimees (nr. 181), 15 .juuli 1920, lk. 1-2

Tulewiku kawatsused.

Edaspidi tuleb siin tingimata muudatus ja eestlastel tuleb hakata oma koolides Gruusia keelt õppima. Paljud asunikud tahawad oma pesapaigad siin maha jätta ja kodumaale sõita, kui seal maad peaks saama.

Suurte raskustega on tulnud siin tööd teha. Nõukogu liikmed pole oma töö eest kopikat tasu saanud, waid era-teenistuses olles ja rasketes majanduslikes tingimistes kiratsedes on omad wabad tunnid nõukogu tööle ohwerdanud, et Eesti rahwa kultuurilist wäärtust wõõraste silmis mitte alandada.

Teated Eestist ja Eesti rahu.

Kodumaalt oleme ligi 3 a. päris lahus olnud ja sealt wähe teateid saanud, wälja arwatud mõned erakirjad. Eesti walitsus ei ole meie paljude kirjade peale weel wastanud.

Wiimasel ajal oleme mõned Eesti ajalehtede numbrid saanud ja juhtumise kombel Eesti wälisministeeriumi ingliskeelset ajakirja Londonist, kust meie Eesti oludest pikemalt kuulsime.

Eestlastest hakati pikemalt pärast enamlastega rahutegemist kirjutama. Terwe nädal kubisesid kõik lehed teadetest selle rahu üle. Mitmesuguste parteide lehed tõid pikki juhtkirju. Kõik waatasid kadedusega Eesti peale.

Nende ridade kirjutajale lausus Gruusia wälisminister jutuajamisel, et tema sarnast kasulikku rahu enamlaste poolt Eestile mitte ei oleks oodata wõinud. Tingimised paistwat päris uskumatud olewat.

Wene kodanlised lehed tunnistasid rahu Wenemaale häbiks ja teotuseks, kuna aga kohalikud wäikerahwaste lehed Eesti wõidu üle rõõmu awaldasid.

Asunikkuude elust.

Mis muidu eestlaste sisemisesse elusse siin puutub, siis on ta mõnele wäga raske olnud.

Uus-Estoonia asundust Karsi linna lähedal enam ei ole. Juba sõja ajal tegi Wene walitsus kindluse laiendamise mõttes fordirea küla maast läbi ja asunikudel ei olnud enam mingit lõbu suurtükkide ninade ees elada. Kui aga Wene wägi lahkus ja türklased 1918. a. kewadel peale tungisid, jätsid asunikud küla maha ja põgenesid Tifliisi kaudu Põhja-Kaukaasia Liwoonia asundusesse, kaasa wõttes, mis wõis. Suurem hulk kraami jäi kurdlaste ja türklaste kätte. Nüüd ei ole temast peale aherwarte midagi järele jäänud.

Tublisti said ka Musta mere kubermangu asundused kannatada. Enamlaste walitsusega, mis seal 1918. a. kewadel wõimu oma kätte sai, ei tahtnud asuni-

kud kuidagi leppida. Sellepärast leidsid Gruusia väed, kes 1918. sügisel enamlastele peale hakkasid tungima, asunikkude poolt lahket wastuwõtmist. Gruusia käes ei püsinud aga Sotshi kreis mitte kaua (mõned kuud). Warsti ajasid wabatahtlikkude sõjawäed kohalikkude armee abil Gruusia väed Gagrõi taha ja seadsid oma korra sisse, endiseid politseinikka ja sandarmisid kohtadele tagasi pannes.

Denikini all

lootsid asunikud paremaid päewi näha kui enamlaste hirmuwalitsuse all, kuid sellega eksisid nad suuresti. Denikini kasakate wägiwald, alatised toidumoonarekwireerimised jne. ajasid asunikud ja üleüldse kõik Musta mere ranna talupojad meeleheitmisele, mis 1919. a. aprillikuus awalikuks mässuks Denikini wastu muutus. Salaja käisid talupoegade saadikud kaugetes mägede küldes koos nõupidamisel. Denikini ja Gruusia halba wahekorda, mis wiimati õige terawaks muutus ja awalikule sõjalisele tegewusele wiis, oma kasuks tarwitades algasid ka asunikud Denikini wägede wastu sõjalist tegewust. Gruusia wägi tungis Suhumi poolt Gagrõile peale ja wõttis selle kerge wawaga ära, kust edasi põhja poole pealetungimist jätkati. Selsamal ajal tungisid ka talupojasalgad mitmest küljest denikinlastele kallale, murdsid nende wäerinna mitmest kohast läbi ja wõtsid Adleri ja Hosta linna ära. Iseäranis palaw olewat lahing Salme küla juures olnud, kus peaaegu ainult eestlased sõdisid.

Denikinlaste poolt said seal lahingus 76 sõdurit surma, enamalt jaolt ohwitserid. Asunikkude poolt peaaegu kaotust ei olnud. Peapõhjus asunikkudel sõdimiseks oli see, et nad ennast Eesti kodanikkudeks tunnistasid ja Wene kodanlisesse sõtta segada ei tahtnud, niisamuti ennast Denikini wäkke mobiliseerida ei tahtnud lasta.

Warsti said nad aga oma wastuhakkamise eest walusasti kannatada.

Inglaste waelesegamise läbi pidid Gruusia sõjawäed oma pealetungimise seisma jätma ja oma ajaloolisele piirile Mehadõri küla juures peatama jääma, mis Salme küla külje all on. Talupoegade wastu said aga tugewad dessandid maale saadetud, kes warsti nende wastupaneku murdsid ja nad mägedesse põgenema sundisid, kuhu neile Denikini poolt karistussalgad järele saadeti, kindral Bogajevski juhatusel, kes „puhastustööd” ka õige põhjalikult tegid. Salme küla sai puupaljaks rööwitud ja 19 maja maha põletatud. Mõned wastuhakkajad, keda kätte saadi, lasti armuta maha ehk poodi üles.

Elanikud põgenesid kaugele metsadesse warjule, paljud Gruusiasse.

Denikin oli jälle üle Musta mere ranna täielik peremees. Talupojad ei jäänud aga siiski rahule, waid ootasid parajat aega, et uuesti rõhujate wastu sõjategewust algada. Kaugel mägedes ühendasid nad endid Denikini sõjawäe jooksi-kutega, kelle hulgas ka palju ohwitserisid oli, ja asutasid nõnda nimetatud „rohelise sõjawäe”, kes denikinlasi alati hirmul hoidis.

Denikini hirmuwalitsuse lõpp.

1919. a. sügisel algas Musta mere talupoegade wabastamise komitee oma tegewust, kelle eesotsas tublid jõud seisid.

Samal ajal hakkas ka Denikini wäe üleüldine taganemine põhja wäerinnal enamlaste rõhumise all.

Talupojad arwasid nüüd paraja aja olewat oma peiduurgastest wälja tulla ja sõjategewust alata. Nende eesmärk oli Musta mere kubermangu denikinlastest puhastada ja rahwawalitsust demokraatlisel alusel maksma panna. Lühikese ajaga said Denikini wäesalgad Mustamere rannal löödud ja enamasti wangi wõetud, nende hulgas ka rüüstaja kindral Bogajewski, kes sõjakohtu kätte anti ja maha lasti. Teised pandi põllutöösse ja neid maju üles ehitama, mis nad ise maha olid põletanud.

Kauaks ei kestnud talupoegade walitsus. Weel kord pidid nad hirmsa häwituse alla sattuma.

Denikini wägi, kes enamlaste rõhumise all ühtelugu taganes, woolas rohutirtsude parwena Kubani maalt ja Noworossiiski poolt uuesti Musta mere rannale, omale taganemiseks teed raiudes. Seda wäge oli umbes 80 tuhat.

Niisuguse suure wäe wastu ei suutnud näputäis talupoegi seista, waid taganes uuesti mägedesse. Terwe Mustamere rand sai puhtaks tehtud. Nälgunud hobused ja sõdurid wõtsid kõik, mis ette juhtus.

Warsti andis see wägi küll enamlastele alla ehk põgenes Krimmi, kuid talupojad ja nende hulgas ka endised rikkad Eesti asunikud olid kerjusteks saanud. Talupojad, kes enne niihästi enamlaste kui ka denikinlaste wastu sõdisid, pidid lõpuks ometigi

enamlastega kokku leppima

ja nende walitsusekorra wastu wõtma. Asunikud asusid uuesti oma kohtadele ja algasid uuesti tööd, et tulewaks talweks peatoidust saada. 40 aastat on wisad eestlased siin tööd teinud ja teiste kohalikkude rahwastega wõrreldes kõige kõrgemale majanduslisele ja kultuurilisele järjele jõudnud, kuid nüüd, kus ammu oodatud kodumaa wabadus käes on, tahawad nad suuremalt jaolt oma pesapaigad siin maha jätta ja kodumaale rännata, kui seal maad saaks.

Tifliisi Eesti rahwa nõukogu esimehena olen selles asjas Moskwas ja praegu ka Eestis, et eestlaste kodumaale toimetamise pärast Eesti wälisministriga läbi rääkida ja Taga-Kaukaasia riikide ja Eesti wahel diplomaatilist ja majanduslist läbikäimist soetada.

Kaukaasia eestlased soowiwad waba-Eestile kõige paremat tulewikku ja on walmis kõike oma jõudu ja wara selleks ohwerdama, et Eesti tulewik kindel oleks.

10. juulil 1920. a.

J. Kirkmann